

Metodologija psiholoških istraživanja

nacrti 2

B. Faktorijalni nacrti

1. Jednofaktorski nacrti

(a) bivalentni nacrti

(b) multivalentni nacrti

29 oktobar 2018.

B. Faktorijalni nacrti

- podsetimo se podele vrsta nacrti prema načinu izražavanja *vrednosti* varijabli (na kategoričke i numeričke varijable):
 - A. frekvencijski nacrti: sve varijable su kategoričke
 - B. faktorijalni nacrti**: sadrže i kategoričke i numeričke varijable
 - C. korelaciono-regresioni nacrti: samo numeričke varijable (tipično)
- kod faktorijalnih nacrti bitna je i podela varijabli po *zavisnosti* (na nezavisne i zavisne varijable):
 - kategoričke varijable u ovim nacrtima su *nezavisne* varijable (NV)
 - naziv nacrti: po tome što se NV zovu i faktori (engl.: 'factorial designs')
 - numeričke varijable su *zavisne* varijable (ZV)
 - bavićemo se uglavnom nacrtima sa samo *jednom* NV
- podela faktorijalnih nacrti: prema broju NV
 - jedna NV: **jednofaktorski (jednosmerni) nacrti**
 - dve NV: **dvo faktorski (dvosmerni) nacrti**
 - tri NV: **tro faktorski (trosmerni) nacrti**, itd.
 - više od dve NV: **multifaktorski (višesmerni) nacrti**

1. Jednofaktorski nacrti (JFN)

- JFN sadrže *dve* varijable: jednu NV (označenu sa A) i jednu ZV
- NV (faktor A) je kategorička varijabla, i može imati 2, 3 i više kategorija (nivoa, grupa)
- podela JFN: prema broju nivoa NV
 - ako NV ima dva nivoa (dihotomija): **bivalentni** (dvovalentni) nacrti
 - ako NV ima tri nivoa (trihotomija): **trivalentni** (trovalentni) nacrti
 - ako NV ima više od 2 nivoa (politomija): **multivalentni** nacrti
- obrada JFN: *proseci* ZV za različite nivoe NV, i druge mere

a. Bivalentni nacrti (BN)

- čest i veoma važan oblik nacrti, sa mnogim varijantama
- PRIMERI:**
 - kategorička bivalentna NV:** Pol (nivoi: muški, ženski); **numerička ZV:** vreme reakcije
 - kategorička bivalentna NV:** prisustvo muzike (nivoi: prisutna, odsutna); **numerička ZV:** broj zapamćenih reči
 - primeri sa vežbi iz psihologije opažanja**

1. Jednofaktorski nacrti (JFN)

- prikazi nacrti: **matrice** i **stabla** BN
 - ovi prikazi se koriste samo za **kategoričku** NV, ne za numeričku ZV
 - prikazi nacrti su *isti* kao kod UFN
- sličnosti i razlike UFN i JFN

POL	muškarci	žene

 - PRIMER:** kategorička varijabla *Pol*
 - u slučaju UFN (univarijantni frekvencijski nacrt)
 - uzorak se sastoji od muškaraca i žena
 - obrada: utvrđuju se frekvence dve kategorije
 - ustanovljava se koliko u uzorku ima muškaraca, a koliko ima žena
 - u slučaju JFN (jednofaktorski nacrt)
 - uzorak se sastoji od muškaraca i žena, tj. *pol* je NV
 - za sve članove uzorka registruje se vrednost neke ZV
 - npr.: vreme reakcije
 - obrada: utvrđuju se *proseci* ZV za dve kategorije NV
 - ustanovljava prosečno vreme reakcije za muškarce i prosečno vreme reakcije za žene

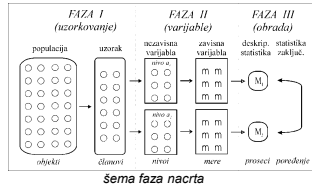
(a) Bivalentni nacrti (BN)

- postoje dve osnovne vrste BN (i ostalih JFN):
 - nacrti sa *nezavisnim* grupama i nacrti sa *zavisnim* grupama
 - engleski termini:** 'independent groups', 'dependent groups'
 - nacrti sa nezavisnim grupama**
 - ključna osobina: na svakom nivou faktora (NV) učestvuju *različite*, nezavisne grupe objekata (formirane randomizacijom ili selekcijom)
 - drugi nazivi: **nacrti sa nekoreliranim uzorcima**, **neponovljeni nacrti**
 - za faktor (NV) se kaže da je **neponovljen**
 - nacrti sa zavisnim grupama**
 - ključna osobina: na svim nivoima faktora (NV) učestvuju *zavisne* grupe objekata (često *ista* grupa, formirana repeticijom)
 - drugi nazivi: **nacrti sa koreliranim uzorcima**, **ponovljeni nacrti**
 - za faktor (NV) se kaže da je **ponovljen**
- uočiti: ima istraživanja koja se mogu izvesti po oba nacrti
 - PRIMER:** faktor A (NV): prisustvo muzike; ZV: broj zapamćenih reči
 - NV je manipulativna varijabla, a može biti i neponovljena i ponovljena

(a) Bivalentni nacrti (BN)

(1) Bivalentni nacrti sa nezavisnim grupama (BNNG)

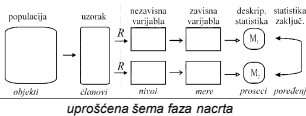
- PRIMERI:**
 - faktor A (NV):** Pol; nivoi: a1: muškarci, a2: žene; ZV: vreme reakcije
 - faktor A (NV):** prisustvo muzike; nivoi: a1: prisutna, a2: odsutna; ZV: broj zapamćenih reči
- šema faza nacrti**
 - pruža detaljniji uvid u strukturu nacrti
- FAZA 1: uzorkovanje**
 - izbor** članova uzorka iz populacije potencijalnih objekata istraživanja
- FAZA 2: varijable**
 - utvrđivanje *vrednosti* nezavisnih i vrednosti zavisnih varijabli (odn. *mera*)
- FAZA 3: obrada podataka**
 - deskriptivna statistika:** izračunavanje *proseka* dva nivoa NV
 - statistika zaključivanja:** utvrđivanje statist. **značajnosći** razlike proseka

šema faza nacrti

(a) Bivalentni nacrti (BN)

7

- postoje dve podele BNNG (i ostalih JFN):
 - po stepenu kontrole NV i po tipu grupa
 - (1) podela BNNG po stepenu kontrole:
 - nacrti se dele na *eksperimentalne* i *neeksperimentalne* BNNG
 - (a) **eksperimentalni nacrti**: NV je eksperimentalna (manipulativna)
 - ako se koristi randomizacija, nacrti se nazivaju *randomizirani*
 - engleski: *randomized designs*
- PRIMER:**
- NV (faktor): *prisustvo muzike*
 - nivoi: prisutna, odsutna
 - pretpostavimo slučajnu rasp.
 - ZV: *broj zapamćenih reči*
-
- uprosćena šema faza nacrti
- oznake *R* u šemi ukazuju da subjekti iz uzorka bivaju dodeljeni dvema grupama (tj. kategorijama, odn. nivoima NV) postupkom *randomizacije*
 - ako se pored randomizacije koristi i blokovanje (npr. po pola muškarca i žena na oba nivoa), nacrti se zovu *randomizirani nacrti sa blokovanjem*
 - engleski: *randomized block designs*

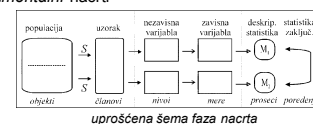
(a) Bivalentni nacrti (BN)

8

- (b) **neeksperimentalni nacrti**: NV je selektivna (diferencijalna) nazvani su i *kvazi-eksperimentalni* nacrti

• **PRIMER:**

- NV (faktor): *pol*
 - nivoi: muški, ženski
- ZV: *vreme reakcije*

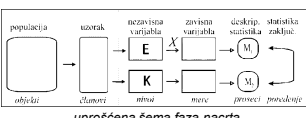

- razlika od eksper. nacrti: među subjektima postoje razlike već u *populaciji* (tačkasta linija), i oni se biraju iz nje postupkom *selekcije* (oznake *S*)
- (2) podela BNNG po tipu grupa:
 - nacrti sa *ravnopravnim* grupama, i
 - nacrti sa *eksperimentalnom* i *kontrolnom* grupom
- (a) **nacrti sa ravnopravnim grupama**
 - dve grupe objekata imaju ravnopravne uloge u istraživanju
 - cilj: ispituje se da li među grupama ima razlike s obzirom na neku ZV
 - **PRIMER!**: muškarci - žene; levoruki - desnoruki; vakcina 1 - vakcina 2...

(a) Bivalentni nacrti

9

- (b) **nacrti sa eksperimentalnom i kontrolnom grupom**

- dve grupe objekata imaju *različitu* ulogu u istraživanju
 - cilj: ispituje se da li neki *tretman* (postupak) ima dejstva ili ne
 - **PRIMER:** muzika i pamćenje
 - **eksperimentalna grupa (E):**
 - podvrgnuta tretmanu
 - **kontrolna grupa (K):**
 - nije podvrgnuta tretmanu
-
- uprosćena šema faza nacrti
- oznake *E* i *K* u šemi ukazuju na dve grupe (dva nivoa NV)
 - oznaka *X* ukazuje na *tretman* kojem je podvrgnuta E grupa
 - svrha kontrolne grupe i posledice njenog izostanka
 - zašto postoji K grupa, kada nas ustvari zanima učinak E grupe?
 - zato što bez K grupe ne znamo da li je tretman uopšte *imao* neko dejstvo na E grupu, niti, ako je imao dejstvo, *koliko* je to dejstvo
 - **PRIMER!**: odsustvo K grupe u ispitivanju uticaja muzike na pamćenje;
 - ispitivanje hormona sna

(a) Bivalentni nacrti

10

- ključna osobina K grupe: *ekvivalentnost* sa E grupom

- E i K grupa su *ekvivalentne* ako su *ujednačene* po svim osobinama, izuzev po prisustvu tretmana
 - naime: ako se *još* po nečemu razlikuju, to može biti izvor *konfundacije*
 - naime, nešto *drugo*, tj. neka konfundirajuća (sistematska spoljna) varijabla, može da deluje na ZV, a ne tretman (NV)
- postoji više mogućih uzroka nejednačnosti E i K grupe
 - nekorišćenje randomizacije; uslovi tokom izvođenja; znanje subjekata
- a) nekorišćenje randomizacije
 - mogu se pojaviti razlike u *sastavu* grupa objekata istraživanja
 - **PRIMER:** neuropsihološka istraživanja posledica oštećenja mozga ljudi pomoću određenih testova
 - E grupa (uslovno): pacijenti koji imaju oštećenje; K grupa: studenti
 - problem: studenti *nisu* ekvivalentna kontrolna grupa za pacijente
 - dve grupe grupe se razlikuju po uzrastu, opštem zdravlju, obrazovanju...
 - stoga: razlike u učinku dve grupe ne moraju biti neurološke prirode
 - prednost ispitivanja na životinjama: mogućnost randomizacije

(a) Bivalentni nacrti

11

- b) uslovi tokom izvođenja istraživanja
 - ne-ekvivalentnost E i K grupe se može pojaviti čak i ako se *koristi* randomizacija
 - naime: randomizacija obezbeđuje ujednačenost sastava grupa *pre* početka izvođenja istraživanja
 - ali: nejednačenost grupa takođe mogu izazvati situacioni i drugi činioci koji se mogu pojaviti *za vreme* izvođenja istraživanja
 - **PRIMER!**:
 - muzika i pamćenje (bez muzike i sa njom): uticaj doba dana
 - metoda podučavanja (nova i stara): uticaj entuzijazama nastavnika
 - efikasnost mantre (bez mantre i sa njom): uticaj pratećih uslova
- c) znanje subjekata o svrsi tretmana: **placebo efekt**
 - može se javiti u ispitivanjima dejstva lekova (i raznih terapija)
 - naime: *znanje* subjekata o svrsi tretmana može uzrokovati konfundaciju
 - **PRIMER:** testiranje leka namenjenog smirenju i koncentraciji
 - E grupa: dobija pilulu koja sadrži lek koji se testira ('matematin')
 - K grupa: ne dobija ništa

(a) Bivalentni nacrti

12

- problem: na razliku učinka E i K grupe mogu da utiču:
 - 1. fiziološko dejstvo leka kod E grupe – što je predmet istraživanja
 - 2. *znanje* članova E grupe da su dobili lek koji možda pomaže
 - naime, već samo znanje može da utiče na smirenje, fokusiranje itd.
 - problem postoji bez obzira na randomizaciju
- rešenje: korišćenje **placeba**
 - *placebo* (latinski): *fiziološki* neaktivna supstanca koja može imati *psihološko* dejstvo slično leku
- nacrt: *obe* grupe dobijaju pilulu
 - E grupa: dobija pilulu sa lekom
 - K grupa: dobija pilulu sa placeboom
- bitan uslov: **slepi postupak**
 - učesnici su 'slepi', u smislu da ne znaju da li su u E grupi ili K grupi
- poboljšanje: **dvostruko slepi postupak** (engleski: 'double blind')
 - ni eksperimentatori koji su u kontaktu sa učesnicima ne znaju kojoj grupi pripadaju učesnici, da ne bi preneli informaciju učesnicima

(a) Bivalentni nacrti 13

PRIMERI: dijetalni suplementi
LEARN FASTER, WORK SMARTER, CONCENTRATE HARDER

(a) Bivalentni nacrti 14

(2) Bivalentni nacrti sa zavisnim grupama (BNZG)

- nazvani i *nacrti sa koreliranim uzorcima (grupama)*
- postoje dve vrste BNZG:
 - *nacrti sa ujednačenim parovima* i *nacrti sa repeticijom*
 - njihova statistička analiza je *ista*, a različiti ima svoj *par* u drugoj
- **nacrti sa ujednačenim parovima**
 - *engleski:* 'matched pairs designs'
 - ređi oblik BNZG; nećemo se njima detaljnije baviti
- ključna osobina: koristi se tehnika *sparivanja*
 - **PRIMERI:**
 - ujednačavanje subjekata po inteligenciji
 - ujednačavanje reči po frekvenci
- objekti u dve grupe su *različiti* (kao kod BNGG), ali su na određen način *spareni*, tj. svaki objekt u jednoj grupi ima svoj *par* u drugoj
- stoga se kaže da uzorci nisu nezavisni već *zavisni* odn. *korelirani*

(a) Bivalentni nacrti 15

- **nacrti sa repeticijom (nacrti sa ponovljenim merenjem)**
 - *engleski:* 'repeated measures designs'
 - znatno češći oblik BNZG; samo njima ćemo se baviti
- ključna osobina: koristi se tehnika *repeticije*
 - *isti* objekti učestvuju u obe grupe (zato su uzorci *zavisni*)
 - registruju se *dve* mere od svakog objekta (npr. reakcije na obe boje)
 - tj. isti objekt se *ponovo* meri na drugom nivou (sam sebi je par)
 - stoga se za nacrt (i za faktor) kaže da su *ponovljeni*
- **šeme rasporeda objekata i grupa:** ilustracije razlika bivalentnih nacrti

	neponovljeni nacrt (BNGG)		ponovljeni nacrt (BNZG)		loš (neobradiv) nacrt	
stabla	a1	a2	a1	a2	a1	a2
objekti	O1	O6	O1	O1	O1	O1
	O2	O7	O2	O2	O2	O2
	O3	O8	O3	O3	O3	O6
	O4	O9	O4	O4	O4	O7
	O5	O10	O5	O5	O5	O8
grupe	G1	G2	G1	G1		

dve različite grupe, G1 i G2 jedna ista grupa, G1 mešane grupe

(a) Bivalentni nacrti 16

- postoje dve vrste nacrti sa repeticijom:
 - nacrti sa *simultanim* merenjem i nacrti sa *sukcesivnim* merenjem
- **PRIMER:** za obe vrste nacrti: uticaj boje na vreme reakcije
- **nacrt sa simultanim merenjem** **nacrt sa sukcesivnim merenjem**
- mere se dobijaju u okviru *iste* seanse mere se dobijaju u okviru *sukcesivnih* seansi

Sema faza nacrti sa simultanim merenjem *Sema faza nacrti sa sukcesivnim merenjem*

- u gornjem i srodnim ogledima *simultani* nacrt je metodološki bolji
 - naime, vremenski poredak merenja ZV (dve sukcesivne seanse) predstavljao bi potencijalnu konfundirajuću varijablu
 - slični primeri: čitanje malih i velikih slova; čitanje ćirilice i latinice
- u drugim slučajevima, *sukcesivni* nacrt je nužan
 - istraživač *želi* da poredi rezultate u samo vremenska trenutka, T1 i T2
 - vremenski poredak je *nezavisna varijabla* (a ne konfundirajuća)

(a) Bivalentni nacrti 17

- dve vrste sukcesivnih nacrti
- 1. neeksperiment. istraživanja promena koje se *same* javljaju tokom vremena
 - **PRIMER:** istraživanja iz razvojne psihologije (na pr. razvoj govora)
- 2. eksper. istraživanja promena koje se javljaju usled dejstva nekog *tretmana*
 - u ovakvim istraživanjima koriste se tzv. **pretest-posttest nacrti**
 - **pretest:** merenje pre tretmana (T1); **posttest:** merenje posle tretmana (T2)
 - **PRIMER:** istraživanje efikasnosti tretmana za odvikavanje od pušenja
 - **pretest:** mera pušenja pre tretmana
 - **posttest:** mera pušenja posle tretmana
 - obrada rezultata: poređenje dve mere
- **sličnost** pretest-posttest nacrti sa nacrtima sa E i K grupom:
 - obe vrste nacrti: utvrđuje se da li prisustvo tretmana ima uticaj na ZV
 - pretest je sličan K grupi: tretman je odsutan
 - posttest je sličan E grupi: tretman je prisutan
- **razlika** pretest-posttest nacrti od nacrti sa E i K grupom:
 - E i K: dve grupe su nezavisne; pretest-posttest: dve grupe su zavisne

tretman je označen sa 'X'

(a) Bivalentni nacrti 18

- **'ex post facto' istraživanja**
 - 'post factum' (lat.): 'posle činjenice', odn. 'kada se događaj već desio'
 - to su istraživanja koja sadrže samo tretman i posttest, a nemaju pretest
 - takav 'tretman' je obično događaj koji je van kontrole istraživača, a čije posledice istraživač želi da ispita
 - **PRIMERI:** ratna zbivanja i međuetnički odnosi; traume kao posledice moždane povrede; prirodne katastrofe
 - **ex post facto** istraživanja imaju ozbiljnu metodološku manu:
 - budući da ne postoji pretest, ne mogu se porediti podaci pre i posle tretmana, niti dokazati uzročno dejstvo tretmana
 - ako događaj B sledi posle događaja A, ne znači da je B *posledica* A
 - međutim, ovakva istraživanja su u datim uslovima nekad jedino moguća
- međutim, i istraživanja koja *sadrže* pretest mogu imati metodološke probleme
- naime: **različiti** rezultat na posttestu u odnosu na pretest može nastati: ne zbog dejstva tretmana, već zbog nekih konfundirajućih varijabli

(a) Bivalentni nacrti

19

neki izvori konfundacija kod pretest-posttest nacrti

- **konfundacija usled dejstva pretesta**
 - uzrok različitog rezultata na posttestu: izloženost pretestu
 - već opisano ranije, pod imenom 'efekt prenosa'
 - **PRIMER:** uticaj alkohola na koordinaciju pokreta
 - koordinacija se može naizgled poboljšati posle uzimanja alkohola!
- **konfundacija usled spontanih promena**
 - uzrok različitog rezultata na posttestu: odvijanje spontanih, prirodnih procesa tokom vremena proteklog između pretesta i posttesta
 - **PRIMER:** uticaj dijetalnih suplemenata na fizički ili intelektualni razvoj
 - uticaj manje ili drugih intervencija na zdravstveno stanje
- ove dve vrste konfundacije mogu se kontrolisati složenijim nacrtima
- **konfundacija usled načina merenja**
 - uzrok različitog rezultata na posttestu: promena u načinu registrovanja ZV na posttestu, u odnosu na pretest
 - **PRIMER:** promenjen meri instrument

(a) Bivalentni nacrti

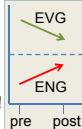
20

- **konfundacija usled selektivnog osipanja**
 - uzrok različitog rezultata na posttestu: osipanje uzorka
 - osipanje: neučestvovanje nekih članova uzorka na posttestu
 - selektivno osipanje: različito osipanje kod različitih podgrupa uzorka
 - **PRIMER:** osipanje izrazitih pušača u istraživanju odvikavanja od duvana
- **konfundacija usled regresije ka proseku**
 - pojavljuje se u istraživanjima koja koriste **ekstremne grupe (EG)**
 - prvo se pretestom ispita veća grupa subjekata
 - zatim se formira EG (grupa koja znatno odstupa od proseka), i to ili:
 - **ekstremno niska grupa (ENG):** skup subjekata sa najnižim učinkom
 - **ekstremno visoka grupa (EVG):** skup subjekata najvišim učinkom
 - EG se potom izlaže nekom tretmanu, čiji se uticaj meri posttestom
 - ostali članovi prvobitnog uzorka na pretestu se dalje ne ispituju
 - **PRIMER:** iz grupe svih subjekata na pretestu bira se:
 - ENG: 10% najboljih đaka na testu čitanja, da bi se sa njima vezbalo čitanje
 - EVG: 5% najboljih đaka na testu matematike, da bi se posebno trenirali

(a) Bivalentni nacrti

21

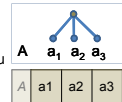
- iz **statističkih** razloga, na posttestu se može očekivati da:
 - ENG u proseku postigne **bolji** rezultat nego na pretestu
 - EVG u proseku postigne **gori** rezultat nego na pretestu
 - tj., za obe grupe, rezultat na posttestu **regredira** (vraća se) ka **proseku** (proseku svih učesnika na pretestu) – otud naziv
 - ovo se može desiti čak i ako tretman nema nikakvog dejstva!
 - stoga istraživač, naročito kod ENG, može **pogrešno** zaključiti da je učinak na posttestu nastao pod dejstvom tretmana
- uzrok regresije ka proseku
 - budući da učinak na testu iste osobe varira u vremenu, desiće se da će se:
 - u ENG naći i osobe čiji prosečni učinak inače **nije** izrazito nizak
 - u EVG naći i osobe čiji prosečni učinak inače **nije** izrazito visok
 - važi i obrnuto, tj. **van** EG će se naći osobe čiji učinak na posttestu nije bio tipičan, ali one se dalje ne testiraju, i nemaju uticaj na ishod istraživanja
 - na posttestu, osobe iz EG verovatno **neće** ponoviti prvobitni rezultat
 - neki iz ENG neće biti opet tako loši, a iz EVG neće biti opet tako dobri
 - usled ove činjenice javiće se regresija ka proseku

(b) Multivalentni nacrti (MN)

22

- MN: jednofaktorski nacrti kod kojih NV ima više od dva nivoa
 - **PRIMER:** 3 nivoa: uticaj muzike, tišine i buke na učenje
 - 4 nivoa: vreme reakcije na crvenu, zelenu, žutu i plavu boju
 - 5 nivoa: uticaj vremena učenja (1, 2, 3, 4, 5 minuta) na ocenu
- MN omogućavaju obuhvatnija istraživanja nego BN
 - ali, po mnogim osobinama MN su slični sa BN
- osnovna podela MN je, kao i kod BN, na nacrti sa **nezavisnim** grupama (neponovljene nacrti) i nacrti sa **zavisnim** grupama (ponovljene nacrti)

šeme rasporeda objekata i grupa: ilustracija razlika u nacrtima

	neponovljeni nacrt			ponovljeni nacrt			loš nacrt		
stablo	a1	a2	a3	a1	a2	a3	a1	a2	a3
matrica	O1	O6	O11	O1	O1	O1	O1	O1	O6
	O2	O7	O12	O2	O2	O2	O2	O2	O7
	O3	O8	O13	O3	O3	O3	O3	O3	O8
objekti	O4	O9	O14	O4	O4	O4	O4	O4	O9
	O5	O10	O15	O5	O5	O5	O5	O5	O10
grupe	G1	G2	G3	G1	G1	G1	G1	G1	G2

(b) Multivalentni nacrti

23

(1) Multivalentni nacrti sa nezavisnim grupama (MNNG)

- kao i kod BNNG, jedna podela MNNG je prema tipu grupa:
 - **(a) nacrti sa ravnopravnim grupama** (više od dve)
 - postoje dve vrste ovakvih nacrti:
 - nacrti sa **kvalitativnom** (čisto kategoričkom) nezavisnom varijablom
 - **PRIMER:** 3 nivoa: vreme reakcije na imenice tri roda
 - 12 nivoa: neka osobina ličnosti kod zodijačkih kategorija
 - nacrti sa **numerički** izraženom **kategoričkom** NV
 - **funkcionalni (parametarski) nacrti**
 - uopštenje BNNG sa prisustvom i odsustvom tretmana
 - **PRIMER:** uticaj muzike različitih intenziteta na učenje (0, 20, 40, 60 db)
 - **transverzalni nacrti:** NV je uzrast
 - **PRIMER:** bogatstvo rečnika dece od 2, 3, 4 i 5 godina
 - **(b) nacrti sa eksperimentalnim i kontrolnim grupama**
 - **PRIMER:** 2 eksper., 1 kontrolna: dve nove metode učenja i jedna stara
 - 1 eksper., 2 kontrolna: mantra, relaksacija, bez promene

(b) Multivalentni nacrti

24

(2) Multivalentni nacrti sa zavisnim grupama (MNZG)

- ovakvi nacrti uglavnom koriste repeticiju, vrlo retko sparivanje
 - kao i kod BNZG, postoje dve vrste:
 - **(a) multivalentni nacrti sa simultanim merenjem**
 - **PRIMER:** vreme reakcije na imenice u različitim padežima, kod istih subjekata
 - **(b) multivalentni nacrti sa sukcesivnim merenjem**
 - kao i kod BNZG sa sukcesivnim merenjem, postoje dve vrste:
 - 1. ispitivanje promena tokom vremena
 - **longitudinalni nacrti:** NV uzrast
 - **PRIMER:** ista grupa dece prati se duže vreme (npr. sa 2, 3, 4 i 5 godina)
 - 2. ispitivanje uticaja nekog **tretmana**
 - **nacrti sa više pretestova:** ZV se meri više puta pre početka tretmana
 - služe za kontrolu regresije ka proseku
 - **nacrti sa više posttestova:** ZV se meri više puta posle kraja tretmana
 - služe za praćenje delotvornosti tretmana protokom vremena
 - **nacrti sa više pretestova i posttestova**